

TRAO ĐỔI Ý KIẾN

VỀ MỐI TƯƠNG QUAN GIỮA “ĐỨC” VÀ “TÀI” TRONG TƯ TƯỞNG HỒ CHÍ MINH

TRẦN NGỌC ÁNH (*)

Trước những luận giải còn có sự khác nhau về mối tương quan giữa “đức” và “tài” trong tư tưởng Hồ Chí Minh, trong bài viết này, tác giả đưa ra cách hiểu của mình về mối tương quan này với mục đích trao đổi ý kiến với độc giả. Theo tác giả, trong tư tưởng Hồ Chí Minh, “đức là gốc” thì đạo đức đó là đạo đức cách mạng, đạo đức là nền tảng của người cách mạng, giữa đức và tài luôn có quan hệ chặt chẽ, thống nhất với nhau, đi đôi với nhau, song chúng vẫn là hai phạm trù khác nhau và do vậy, không nên hiểu “đức là gốc” theo cách diễn giải “đức là gốc của tài, hồng là gốc của chuyên”, mà nên hiểu theo nghĩa là nhân cách con người gồm cả đức và tài, đức và tài thống nhất với nhau, con người phải lấy đức làm nền tảng, xây dựng con người phải bắt đầu từ nền tảng đạo đức.

Trong lịch sử thế giới hiện đại, Hồ Chí Minh là một lãnh tụ cách mạng, nhà tư tưởng đặt sự quan tâm hàng đầu cho vấn đề đạo đức. Trước Hồ Chí Minh, các nhà sáng lập chủ nghĩa Mác - Lênin đã xây dựng lý luận khoa học về đạo đức, nhưng chưa có điều kiện bàn nhiều về đạo đức của những người cách mạng, cũng như vai trò của đạo đức đối với sự nghiệp cách mạng cực kỳ gian khổ, khó khăn. Trong suốt cuộc đời hoạt động cách mạng của mình, Hồ Chí Minh đặc biệt quan tâm đến lĩnh vực đạo đức, nhất là đạo đức cách mạng. Tư tưởng đạo đức của Người bao quát mọi đối tượng, đề cập đến mọi lĩnh vực hoạt động của con người và xem xét trên mọi quan hệ xã hội với phạm vi rộng, hẹp khác nhau. Phương

pháp luận của Người là quy tất cả quan hệ xã hội thành ba mối quan hệ chủ yếu của mỗi người: đối với mình, đối với người và đối với việc.

Hồ Chí Minh không để lại những trước tác đạo đức lớn (xét về dung lượng tác phẩm), nhưng những tư tưởng đạo đức lớn lao của Người lại hiển hiện rất rõ trong những bài nói, bài viết ngắn gọn, cô đọng, hàm súc theo phong cách lý luận phương Đông. Quan điểm “đức là gốc” trong mối tương quan giữa đức và tài là một quan điểm mang tính bao trùm, xuyên suốt toàn bộ tư tưởng đạo đức Hồ Chí Minh. Đã có không ít bài viết luận giải về quan điểm này, nhưng

(*) Tiến sĩ, Khoa Mác - Lênin, Trường Đại học Kinh tế Đà Nẵng.

đây là một quan điểm lớn của Hồ Chí Minh, và theo chúng tôi, vẫn còn một số khía cạnh xung quanh quan điểm này cần phải được tiếp tục trao đổi nhằm làm sáng tỏ thêm chiều sâu của vấn đề.

Nói về mối tương quan giữa đức và tài trong tư tưởng Hồ Chí Minh, các tác giả của “Giáo trình Tư tưởng Hồ Chí Minh” khẳng định: “Trong Tư tưởng Hồ Chí Minh, đức và tài, hồng và chuyên, phẩm chất và năng lực thống nhất làm một. Trong đó: đức là gốc của tài, hồng là gốc của chuyên; phẩm chất là gốc của năng lực. Tài là thể hiện của đức trong hiệu quả hành động”(1).

Vấn đề đặt ra ở đây là, liệu cách hiểu, diễn giải và truyền đạt cho người học như vậy có đúng với thực chất tư tưởng Hồ Chí Minh hay không?

Trước hết, cần phải khẳng định rằng, trong các trước tác của Hồ Chí Minh được đưa vào *Hồ Chí Minh Toàn tập*, không thấy có chỗ nào Người nói “đức là gốc của tài”. Quan niệm “đức là gốc” được Người chỉ rõ: “Cũng như sông thì có nguồn mới có nước, không có nguồn thì sông cạn. Cây phải có gốc, không có gốc thì cây héo. Người cách mạng phải có đạo đức, không có đạo đức thì dù tài giỏi mấy cũng không lãnh đạo được nhân dân. Vì muốn giải phóng cho dân tộc, giải phóng cho loài người là một công việc to tát, mà tự mình không có đạo đức, không có căn bản, tự mình đã hủ hóa, xấu xa thì còn làm nổi việc gì”(2). Để góp phần hiểu đúng thực chất quan niệm “đức là gốc” của Hồ Chí Minh, qua nghiên cứu, chúng tôi xin

trao đổi thêm một số vấn đề sau:

Thứ nhất, như chúng ta đã biết, quan điểm “đức là gốc” đã xuất hiện từ xa xưa trong học thuyết “đức trị” của Nho giáo và chứa đựng những yếu tố hợp lý nhất định. Tuy nhiên, “đức” mà Nho giáo nói đến lại là những chuẩn mực đạo đức phong kiến trói buộc con người vào những lễ giáo hủ bại, phục vụ cho chế độ đẳng cấp, tôn ti trật tự hà khắc của giai cấp phong kiến. Còn “đức là gốc” trong tư tưởng Hồ Chí Minh là đạo đức mới – đạo đức cách mạng mang bản chất giai cấp công nhân, kết hợp truyền thống đạo đức tốt đẹp của dân tộc với những tinh hoa của đạo đức nhân loại. Sự khác biệt giữa đạo đức cũ với đạo đức mới đã được Hồ Chí Minh chỉ rõ: “Có người cho đạo đức cũ và đạo đức mới không có gì khác nhau. Nói như vậy là lầm to. Đạo đức cũ và đạo đức mới khác nhau nhiều. Đạo đức cũ như người đầu ngược xuống đất chân chống lên trời. Đạo đức mới như người hai chân đứng vững được dưới đất, đầu ngẩng lên trời”(3). Đạo đức mới, theo Người, “không phải là đạo đức thủ cựu”, mà là “đạo đức vĩ đại, nó không phải vì danh vọng của cá nhân, mà vì lợi ích chung của Đảng, của dân tộc, của loài người”(4).

(1) Bộ Giáo dục và Đào tạo. *Giáo trình tư tưởng Hồ Chí Minh* (Dành cho sinh viên đại học, cao đẳng khối không chuyên ngành Mác – Lênin, Tư tưởng Hồ Chí Minh). Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 2009, tr.255.

(2) Hồ Chí Minh. *Toàn tập*, t.5. Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1995, tr.252-253.

(3) Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t.5, tr.320-321.

(4) Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t.5, tr.252.

Thứ hai, theo Hồ Chí Minh, “đức là gốc” tức đạo đức là nền tảng của người cách mạng. Giống như cây phải có gốc, sông phải có nguồn, người cách mạng phải có đạo đức cách mạng làm nền tảng thì mới hoàn thành được sự nghiệp cách mạng cực kỳ gian khổ, khó khăn. Không phải ngẫu nhiên mà khi V.I.Lênin mất, Hồ Chí Minh đã viết những dòng đầy xúc động trước tấm gương đạo đức trong sáng, mẫu mực của vị lãnh tụ vĩ đại: “Không phải chỉ thiên tài của Người, mà chính là tính coi khinh sự xa hoa, tinh thần yêu lao động, đời tư trong sáng, nếp sống giản dị, tóm lại là đạo đức vĩ đại và cao đẹp của người thầy, đã ảnh hưởng lớn lao tới các dân tộc châu Á và đã khiến cho trái tim của họ hướng về Người, không gì ngăn cản nổi”(5). Còn trong *Đường cách mệnh*, tác phẩm “gối đầu giường” của những người cách mạng Việt Nam, Hồ Chí Minh đã dành chương đầu tiên để bàn về tư cách người cách mạng, sau đó mới nói về lý luận và đường lối cách mạng. Với Hồ Chí Minh, “đức là gốc” cho nên, người có đạo đức cách mạng thì khi gặp khó khăn, gian khổ thất bại tạm thời... vẫn không lùi bước, khi gặp thuận lợi, thành công, vẫn giữ vững tinh thần chịu đựng gian khổ, khiêm tốn, không tự mãn, không công thân, địa vị, kèn cựa, hưởng thụ, thật sự trở thành người “lo trước thiên hạ, vui sau thiên hạ”. “Đức là gốc” cho nên đạo đức cách mạng là thước đo lòng cao thượng của con người; mỗi người dù làm công việc gì, tài năng, vị trí khác nhau,

nhưng nếu giữ được đạo đức cách mạng đều là người cao thượng.

Thứ ba, trong tư tưởng Hồ Chí Minh, đức và tài có quan hệ chặt chẽ, thống nhất với nhau và phải đi đôi với nhau, không thể có mặt này mà thiếu mặt kia được. Bởi lẽ, như Người đã chỉ rõ, người có đức mà không có tài thì chẳng khác gì ông bụt ngồi trong chùa, không làm hại ai, nhưng cũng chẳng ích gì; còn nếu có tài mà không có đức thì chỉ có hại cho dân, cho nước, cho sự nghiệp bản thân và sớm muộn gì cũng đổ vỡ. Hồ Chí Minh yêu cầu: Tài lớn thì đức càng phải cao và khi đã có tài thì đức chính là cái đảm bảo cho người cách mạng giữ vững được chủ nghĩa mà mình giác ngộ, đã lựa chọn, tin theo. “Đức là gốc”, bởi người thực sự có đức thì lúc nào cũng lo lắng hoàn thành công việc cách mạng, cho nên luôn cố gắng học tập, nâng cao trình độ, rèn luyện năng lực để hoàn thành nhiệm vụ được giao, và khi thấy sức mình không vươn lên được nữa, thì sẵn sàng nhường bước, học tập và ủng hộ người tài đức hơn mình để họ gánh vác việc nước, việc dân. Như vậy, “đức là gốc” ở đây phải là “đức lớn” – đức tận tâm, tận lực phấn đấu, hy sinh vì cách mạng, vì nước, vì dân. Đó là đạo đức cách mạng, không đồng nhất với những phẩm chất đạo đức thông thường, cụ thể, như hiền lành, ngoan ngoãn, tốt bụng,... trong đời sống hàng ngày.

(5) Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t.1, tr.295.

Thứ tư, đức và tài dù có liên quan chặt chẽ với nhau, thống nhất với nhau, song chúng vẫn là hai phạm trù khác nhau. Nếu hiểu quan điểm “đức là gốc” của Hồ Chí Minh theo diễn giải, “*đức là gốc của tài, hồng là gốc của chuyên*”, thì theo chúng tôi, có điều không ổn. Bởi nếu “đức là gốc của tài” thì người có đức tất sẽ có tài, vì “gốc đức” sẽ nảy nở tài năng, điều này không đúng cả về lý luận lẫn thực tiễn. Chúng tôi cho rằng, quan điểm “đức là gốc” của Hồ Chí Minh cần được diễn giải là: Nhân cách con người gồm hai mặt đức và tài; đức và tài phải thống nhất với nhau, con người phải lấy “đức làm gốc”, làm nền tảng, xây dựng con người bắt đầu từ nền tảng đạo đức.

Thứ năm, “đức là gốc” trong tư tưởng Hồ Chí Minh còn được thể hiện trong xây dựng Đảng, phát triển tư tưởng của C.Mác, Ph.Ăngghen và V.I.Lênin về Đảng của giai cấp công nhân, trong bài phát biểu tại lễ Kỷ niệm 30 năm Ngày thành lập Đảng, Hồ Chí Minh đã đưa ra một hình tượng về Đảng kiểu mới của giai cấp vô sản: “*Đảng ta vĩ đại như biển rộng, như núi cao. Ba mươi năm phấn đấu và thắng lợi biết bao nhiêu tình. Đảng ta là đạo đức, là văn minh...*” (6).

Như vậy, theo Hồ Chí Minh, Đảng Cộng sản phải “là đạo đức, là văn minh”, phải tiêu biểu cho đạo đức cách mạng và trí tuệ dân tộc, thời đại. Đảng đó cũng phải lấy “đức làm gốc”, đặt đạo đức cách mạng lên trên hết, trước hết. Với Hồ Chí Minh, Đảng Cộng sản muốn

đóng vai trò tiên phong thì trước hết phải là một đảng tiêu biểu cho đạo đức cách mạng, tận tâm, tận lực phụng sự Tổ quốc và nhân dân. Có lẽ, trong lịch sử phong trào cách mạng thế giới, hiếm có một lãnh tụ cách mạng nào như Hồ Chí Minh – người luôn coi trọng vấn đề đạo đức đến tầm mức đặt nó lên vị trí hàng đầu trong công tác xây dựng đảng. Bởi thế, theo Người, một đảng nếu xa rời mục tiêu, lý tưởng cách mạng, nếu thoái hóa về đạo đức thì đó là một đảng đã hỏng từ “gốc” và cuộc cách mạng do đảng đó lãnh đạo, cho dù có được tiếp tục, cũng tất yếu bị biến chất và không còn ý nghĩa. Đương nhiên, một đảng tiên phong cách mạng, nếu chỉ có đạo đức cách mạng thì chưa đủ, mà còn phải “là văn minh”, phải tiêu biểu cho trí tuệ của cả dân tộc và thời đại. Ngoài đạo đức cách mạng là yêu cầu tiên quyết, đảng còn phải có trí tuệ, có năng lực nhận thức quy luật và hành động cách mạng đúng đắn, biết phân tích chính xác tình hình, đề ra đường lối, chủ trương đúng đắn, đưa cách mạng từng bước tiến lên.

Có thể nhận thấy rằng, quan niệm “Đảng ta là đạo đức, là văn minh”, đạo đức là “gốc” trong xây dựng đảng là tư tưởng xuyên suốt, nhất quán trong tư tưởng Hồ Chí Minh. Hồ Chí Minh cho rằng, đảng sẽ mất vai trò lãnh đạo và không được nhân dân tín nhiệm nữa, nếu đảng yếu kém, không trong sạch,

(6) Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t.10, tr.5.

suy thoái về đạo đức. Người cảnh báo: "Một dân tộc, một đảng và mỗi người, ngày hôm qua là vĩ đại, có sức hấp dẫn lớn, không nhất định hôm nay và ngày mai vẫn được mọi người yêu mến và ca ngợi, nếu lòng dạ không trong sáng nữa, nếu sa vào chủ nghĩa cá nhân"(7). Do đó, thường xuyên tự đổi mới và chỉnh đốn đảng là một yêu cầu khách quan của chính sự nghiệp cách mạng trong tất cả các thời kỳ. Trong *Di chúc* để lại cho toàn Đảng, toàn quân, toàn dân ta, phần nói về những công việc phải làm sau thắng lợi của cuộc kháng chiến chống Mỹ, Hồ Chí Minh đã chỉ rõ: "Việc cần phải làm trước tiên là *chỉnh đốn lại Đảng*, làm cho mỗi đảng viên, mỗi đoàn viên, mỗi chi bộ đều ra sức làm tròn nhiệm vụ đảng giao phó cho mình; toàn tâm toàn ý phục vụ nhân dân. Làm được như vậy, thì dù công việc to lớn mấy, khó khăn mấy chúng ta cũng nhất định thắng lợi"(8). Và, không chỉ trong *Di chúc*, mà chính ngay trong bài viết cuối cùng để lại, Hồ Chí Minh cũng dành cho điều mà Người quan tâm, trăn trở nhất trong sự nghiệp cách mạng của mình – đó là vấn đề "nâng cao đạo đức cách mạng, quét sạch chủ nghĩa cá nhân", bởi "thắng lợi của chủ nghĩa xã hội không thể tách rời thắng lợi của cuộc đấu tranh trừ bỏ chủ nghĩa cá nhân".

Không chỉ là tư tưởng đạo đức, Hồ Chí Minh còn để lại cho chúng ta những bài học lớn về đạo làm người. Bản thân Người bao giờ cũng thực hiện trước

nhất, đầy đủ nhất, trọn vẹn nhất những quan niệm đạo đức mà Người đã đề ra. Xét đến cùng, triết lý lớn về con người trong tư tưởng Hồ Chí Minh là triết lý về đạo làm người, được tóm gọn trong sáu chữ: *Thành người, làm người và ở đời*. Phải chăng, với Người, đúng là "tâm cốt của một hiền triết chưa chắc ở chỗ giải đáp mối tương quan giữa tồn tại và tư tưởng..., ở chỗ lựa chọn giáo điều quen thuộc hay sáng tạo mới lạ, mà chung quy là mức quan tâm đến con người, con người thật đang phải sống trên quả đất này và chắc còn sống lâu dài đến vô tận thời gian, lấy đó làm trung tâm của mọi suy tư và chủ đích của mọi hành động"(9).

Từ quan điểm "đức là gốc" của Hồ Chí Minh, chúng ta có thể khẳng định rằng, muốn thành người thì không có con đường nào ngoài con đường trau dồi đạo đức cách mạng. Hơn lúc nào hết, cán bộ, công chức nhà nước cần phải ghi sâu lời dạy của Chủ tịch Hồ Chí Minh: "Những người trong các công sở đều có nhiều hoặc ít quyền hành. Nếu không giữ đúng Cần, Kiệm, Liêm, Chính thì dễ trở nên hủ bại, biến thành sâu mọt của dân"(10), và tự rèn luyện mình theo tấm gương đạo đức của Người. □

(7) Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t.12, tr.557-558.

(8) Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t.12, tr.503.

(9) *Hội thảo quốc tế về Chủ tịch Hồ Chí Minh*. Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội, 1990, tr.287.

(10) Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t.5, tr.104.